

Nefndasvið Alþingis
Umhverfis- og samgöngunefnd
Austurstræti 8-10
150 Reykjavík

3. febrúar 2021

Efni: Umsögn um frv. til laga um Hálandisþjóðgarð, þingmál 369.

Fyrir Alþingi liggur nú frumvarp til laga um Hálandisþjóðgarð. Náttúruminjasafn Íslands styður heils hugar stofnun þjóðgarðs á hálendi Íslands, enda er stofnun hans ekki aðeins stórt og mikið þjóðþrifamál fyrir íbúa landsins og gesti heldur hefur þjóðgarðurinn einnig skýra, alþjóðlega tilvísun.

Náttúruminjasafn Íslands

Náttúruminjasafn Íslands er í eigu íslenska ríkisins, höfuðsafn á sviði náttúrufræða, stofnað með lögum nr. 35/2007. Náttúruminjasafnið er fræðslu- og vísindastofnun sem er ætlað að gegna miðlægu hlutverki við miðlun þekkingar og upplýsinga um náttúrufræðilegt efni og vera ráðgefandi gagnvart öðrum söfnum landsins sem sýsla með náttúruna. Nánar er vikið að hlutverki Náttúruminjasafnsins í stefnuþrögum safnsins frá því í nóvember 2020:

„Grundvallarhlutverk Náttúruminjasafns Íslands er samfélagslegt þjónustuhlutverk. Náttúruminjasafnið skal stuðla að varðveislu náttúruarfs Íslands, miðla þekkingu og varpa ljósi á náttúru og náttúrusögu landsins, styrkja safnkost innan síns sérsviðs og gera hann aðgengileg almenningi og fræðimönnum. Sérstaka áherslu ber að leggja á fræðslu og upplýsingamiðlun gagnvart skólaæsku landsins. Tilgangurinn er að stuðla að auknum skilningi á náttúrunni og mikilvægi sjálfbærrar umgengni við gjafir jarðar þannig að lífsgæði aukist og komandi kynslóðir fái notið náttúruarfsins í sem ríkustum mæli.“

Með ofangreind markmið Náttúruminjasafns Íslands að leiðarljósi leggur safnið fram umsögn um frumvarp til laga um Hálandisþjóðgarð.

Tilgangur og alþjóðlegt samhengi

Meginmarkmiðið með stofnun þjóðgarðs á hálendinu er að taka frá landsvæði sem státar af einstakri náttúru á heimsvísu og stýra umgengni og nýtingu þannig að náttúran þar fái að þróast og þrífast sem mest á eigin forsendum án alvarlegra inngripa og áhrifa af mannavöldum. Þetta er skynsamleg ráðstöfun, nauðsynleg í vistfræðilegu ljósi og getur

hæglega orðið fjárhagslega arðbær. Afar brýnt er að stýra nýtingu og stöðugt vaxandi umferð og álagi á hálendinu með samræmdum hætti til að koma í veg fyrir og lágmarka óafturkræf spjöll áður en það er um seinan.

Náttúran á hálendi Íslands er einstök í hnattrænu samhengi. Þar er að finna ein stærstu óbyggðu víðerni Evrópu og svæðið á fáa ef nokkurn sinn líka hvað varðar andstæður og fjölbreytileika í landslagi og náttúru, með stórkostlegu sjónarspili elds, íss og vatns. Gæði af þessu tagi fara ört þverrandi á heimsvísu vegna áhrifa mannsins og því mun gildi svæðisins aðeins vaxa með tímanum ef okkur tekst að stýra umgengninni skynsamlega á samræmdan og sjálfbæran hátt.

Hálendið gegnir mjög mikilvægu hlutverki í vistfræðilegu tilliti fyrir landið í heild og hafið umhverfis, hlutverki sem tilvist okkar og efnahagskerfi byggir á. Á hálendinu er til dæmis að finna uppsprettur orku og efna sem vatnsföllin bera í sjó fram, jafnt til vaxtar í sjávarlífríkinu og viðhalds á kolefnisbúskap sjávar og sýrustigi. Strandstraumurinn, sem sjávarlífríkið er háð á margan hátt, er undir afrennsli ferskvatns af landi kominn og því geta vatnsaflsvirkjanir haft áhrif á vistkerfi sjávar. Þá fer umtalsverður hluti kolefnisbindingar á Íslandi fram á hálendinu fyrir tilstilli lággróðurs og þar leika mosar og fleiri hægvoxta og viðkvæmar lífverur stórt hlutverk. Því verður að stíga þar létt til jarðar og gæta vel að beit og umferð. Á hálendinu eru einnig gróskumikil þurr- og votlendissvæði sem fósra fjölbreytt lífríki, þar á meðal stóra stofna fugla sem Íslendingar bera ábyrgð á samkvæmt alþjóðlegum samþykktum. Athafnir okkar á hálendinu hafa þannig áhrif á líffræðilega fjölbreytni á hnattræna vísu. Hrun líffræðilegrar fjölbreytni er nú þegar alvarlegt og vaxandi vandamál um heim allan. Um þessar mundir vinna Sameinuðu þjóðirnar og einstök ríki þeirra, þar á meðal Ísland, hörðum höndum að áætlunum til að bregðast við þessari vá.

[Þekking á náttúruvísindum sé tryggð](#)

Ábyrgð okkar Íslendinga á vistfræðilegri stöðu hálendisins er þannig ótvíræð. Afar brýnt er að auka þar hlut sérfræðiþekkingar á sviði náttúrufræða, svo skilningur á náttúrulegum ferlum og atburðum á hálendinu sé til staðar við stjórnun mála í þjóðgarðinum. Efla verður í þessu skyni rannsóknir á náttúru svæðisins og tengja við rannsóknir á öðrum sviðum, einkanlega á sviði fornleifa og mannvistfræða, og nálgast með því móti stjórnun og umgengni í hálendisþjóðgarðinum á heildstæðan hátt og tryggja jafnt varðveislu náttúru- og menningararfs.

Í núverandi frumvarpi er ekki gert ráð fyrir að í stjórn þjóðgarðsins sitji neinn með sérfræðiþekkingu á sviði náttúrufræða, svo sem líffræði eða jarðfræði. Í frumvarpinu er heldur ekki vísað til þess að stjórn þjóðgarðsins leiti til utankomandi aðila eftir ráðum eða

leiðbeiningum er varða náttúrufræði. Nauðsynlegt er að stjórn þjóðgarðsins búi yfir faglegri getu á sviði náttúru- og mannvistfræða og æskilegast að þar sitji sérfræðingar á síðastnefndu fræðasviðum. Einnig má bæta úr þessum vanköntum í frumvarpinu með því að vísa í aðkomu viðeigandi sérfræðistofnana að stjórnun þjóðgarðsins, svo sem Náttúrufræðistofnunar Íslands, Náttúruminjasafns Íslands, Minjastofnunar Íslands og háskóla landsins.

Afmörkun þjóðgarðs

Stærð Hálendisþjóðgarðs skiptir miklu máli. Náttúran lýtur ógjarnan tilbúnum afmörkunum á borð við bújarðir eða sýslur, hvað þá heldur smærri reiti og hólfi, eins og háttur friðlýsingar hefur lengst af verið. Hinir náttúrulegu ferlar, tengsl lífrænna og ólífrænna þátta innan og milli vistkerfa með tilheyrandi víxl- og gagnverkunum, eiga sér iðulega stað í stærra samhengi og heildum sem falla illa að línulegum landamerkjum. Fagurfræðileg rök eiga einnig við þegar hugað er að stærð og sjónrænni upplifun. Fegurð landslags, til dæmis fjallgarðs, hraunfláka eða votlendis, getur staðið og fallið með afmörkun og stærð viðkomandi svæðis.

Með þetta í huga er brýnt að skýr skipting þjóðgarðsins í verndarflokka verði skilgreind í lögum um Hálendisþjóðgarð í samræmi við alþjóðlegt flokkunarkerfi IUCN. Allir flokkar þess kerfis eiga sér samsvörun í hinum íslensku náttúruverndarlögum (sjá VIII. kafla í lögum nr. 60/2013). Þótt flokkun innan þjóðgarðsins megi í stórum dráttum bíða reglugerðar ráðherra er þó brýnt að taka strax við stofnun þjóðgarðs frá svæði sem eru mikilvægust og verðmætust í alþjóðlegu samhengi og flokka þau í stranga friðun, sem eru verndarflokkar Ia (sbr. náttúruvé, 45. gr. laga nr. 60/2013) og Ib (sbr. óbyggð víðerni, 46. gr. laga nr. 60/2013) í flokkunarkerfi IUCN. Fá svæði munu líklegast ná að falla undir ströngustu friðunina (Ia) sem á Íslandi nær nú eingöngu til Surtseyjar. Tilfni er hins vegar til að taka frá umfangsmikil svæði og vernda sem óbyggð víðerni (Ib hjá IUCN) en engin svæði hafa enn verið sett í þann flokk á Íslandi. Sem stendur eru hins vegar óbyggð víðerni í samræmi við flokk Ib hjá IUCN hvergi nefnd á nafn í frumvarpinu sem hér er til umsagnar. Það er í ákveðinni mótsögn við greinargerð með frumvarpinu en þar er t.a.m. vikið að víðernum í óformlegum skilningi í inngangi:

„Miðhálandið nær yfir um 40% af flatarmáli landsins og er eitt stærsta samfellda svæðið í Evrópu þar sem ekki er föst búseta. Innan miðhálandisins eru stærstu víðerni landsins og fremur fá og dreifð mannvirki. Víða um heim hafa víðerni minnkað mikið og hið sama er tilfellið hérlandis. Þó eru hér enn ein stærstu víðerni Evrópu og verðmæti þeirra því mikið.“

Náttúruminjasafn Íslands tekur heilshugar undir þau sjónarmið sem koma þarna fram varðandi víðerni á miðhálandi Íslands en telur afar brýnt að skilgreina afdráttarlaust í frumvarpinu sjálfu að svæði innan marka fyrirhugaðs Hálandisþjóðgarðs verði tekin frá og skilgreind sem óbyggð víðerni í samræmi við verndarflokk Ib í flokkunarkerfi IUCN. Þetta er nauðsynlegt til að tryggja að mikilvægustu og verðmætustu svæði þjóðgarðsins fái viðeigandi vernd í samræmi við alþjóðlegt mikilvægi sitt.

Samevrópsk víðernarannsókn frá 2013 leiddi í ljós að á Íslandi megi finna rúmlega 42% af allraminnst snortnu víðernum Evrópu. Lög um Hálandisþjóðgarð þurfa að endurspeglja þá staðreynd. Sem vörslumenn þessa dýrmæta svæðis hafa Íslendingar mikilvægum skyldum að gegna gagnvart umheiminum og kynslóðum framtíðar. Við höfum einnig siðferðilegar skyldur gagnvart náttúrunni sjálfri, lífríki hennar og jarðmyndunum í heild og vistkerfum sem þar hafa þróast án aðkomu mannsins. Afar óheppilegt fordæmi myndi skapast yrði þjóðgarður stofnaður þar sem svo mikilsverðan hluta óbyggðra víðerna Íslands – og allrar Evrópu – er að finna, án þess að þau njóti friðlýsingar og verndar í samræmi við réttmæta stöðu þeirra.

Á þessum sömu nótum ættu lög um Hálandisþjóðgarð að vísa til breytinga á náttúruverndarlögum, sem nú bíða þriðju umræðu á Alþingi, þingmál 276, um tímasetta skyldu til kortlagningar allra víðerna Íslands.

Samstaða

Mikilvægt er að samstaða náist á Alþingi um lagafrumvarp um Hálandisþjóðgarð og að það verði samþykkt til hagsældar fyrir land og þjóð og mannkyn allt. Með lögum um þjóðgarð á hálandinu verða stigin afar mikilvæg skref í átt að heildstæðari og lýðræðislegri stjórnsýslu á svæðinu, þar sem vonandi verður tekið tillit til ólíkra hagsmuna í nafni allrar þjóðarinnar. Umfram allt þarf svæðið á vernd og varðveislu okkar að halda; við sem búum og dveljum í þessu landi erum öll vörslumenn þess.

Virðingarfyllst,

f.h. Náttúruminjasafns Íslands

Hilmar J. Malmquist, forstöðumaður

Snæbjörn Guðmundsson, jarðfræðingur